

K pamětem Jana Mukařovského

Kdo měl příležitost stýkat se s profesorem Mukařovským v posledních letech jeho života, jistě si uvědomí, že se pan profesor tehdy dal mnohem častěji a ochotněji než dříve vyprovokovat otázkami svých návštěvníků k vyprávění o lidech, které znal, a o událostech, jejichž svědkem byl za svého vědeckého působení i ve svém přátelském okruhu. Byly to vzpomínky tak zajímavě a příznačně poznamenané Mukařovského osobitým viděním věcí, že odtud byl jen krok k nápadu navrhnout panu profesorovi, aby je napsal. Zpočátku odmítal velmi rozhodně charakteristickým "Prosím vás, koho by to zajímalo?", ale postupně ho plán, jak se zdá, zaujal. Nemyslím, že by naše přemlouvání bylo skutečným impulzem k tomu, že se profesor Mukařovský myšlenkou na paměti začal vážně zabývat. Spíš mu jen dokázalo zájem mladších generací a snad některými argumenty přispělo k tomu, že si pan profesor připustil význam takového záznamu pro své nejbližší. Svou úlohu nepochybně sehrál i příklad jiných, zejména Šustův, o jehož pamětech se profesor Mukařovský v rozhovorech několikrát při různých příležitostech zmínil.

Z Mukařovského paměti se však zachovaly nakonec - pokud vím - jen dva malé fragmenty. První je náčrt úvodu a počátečního odstavce vlastního vyprávění. Pan profesor mi při jedné návštěvě blok s náčrtem půjčil (obávám se, že proto, aby měl ode mne pokoj) a já jsem si 29. listo-

padu 1972 opsal tento text:

"Psát paměti? Vždyť je dnes - a už dost dávno - píše kdekdo, i učenci: viz Šusta. Psát je však v době, kdy naděje na jejich uveřejnění dnes i v budoucnu je, velmi optimisticky řečeno, pramalá, prakticky žádná? Co vadí, je-li dnes, vlivem vědeckotechnické revoluce a jiných okolností, otázka přežití lidstva do konce 20. století, do konce tohoto tisíciletí zcela aktuální, aspoň podle názoru mnohých. Ostatně, vyprávěl jsem ústně vzdělavky a rád: profesu estetika z povolání se mstí. Nevyprávěl jsem ovšem, dokud jsem byl mladší, o minulosti, ale teď je mi osmdesát let. Nemám paměť na minulé události špatnou, ale nikdy jsem nic nezaznamenával. Nezbývá než riskovat. Teď, když mohu leda vzpomínat na lidi, které jsem měl rád, i na ty, které jsem rád neměl, setkávám se na svých samotářských procházkách se stíny, protože většina těch lidí odešla, někteří už dávno. Vzpomínám na literárního historika, profesora Jaroslava Vlčka. Vážil jsem si ho jako učence, přestože jsem nikdy nezatoužil jít vědecky v jeho stopách, ale v této chvíli myslím na šťastný konec jeho života. Když byl už starý pensista, našli jej jednoho dne mrtvého na lavičce v kterémsi pražském parku: zesnul tak při procházce. "Šťastný člověk", řekla by možná Božena Němcová. Ale mně zbývá ještě mnoho závazků k těm, kdož jsou mi drazí, nejbližší na světě. Jsme jen tři, tři generace téže rodiny: já, nejstarší, po mně má dcera a můj vnuk, třináctiletý hoch. Máme se rádi, jak

jen můžeme se rádi mít, - a já se cítím odpovědný za jejich osud, pokud ovšem je to v lidské moci.

A to je snad všecko, co lze říci v úvodní poznámce. Všechno ostatní musí přijít na řadu v pamětech. Ještě jen to: aby mé paměti měly celkový smysl, taková je má touha. Svou představu tohoto smyslu bych vyjádřil asi tak: aby se, tak řečeno, jím stalo vyličení jistého individuálního případu metody a postupu vědeckého myšlení. Představuji si, že takové individuální vyličení může se stát zároveň typickým pro dobu, v které mi bylo dáno žít, povede-li se ovšem. A teď začíná vyprávění.

Narodil jsem se v Písku a nepřestanu toužit po svém rodném městě. Mého otce tam zavalo povolání středoškolského profesora matematiky a deskriptivy. Srostl s Pískem, a když se po mé maturitě odhodlal přestěhovat se do Prahy s celou rodinou, která se skládala z něho, maminky a ze mne, udělal to proto, aby mne měl na očích. Báł se totiž, abych se nezkazil. Proto dokonce zažádal o pensionování r. 1910, po mé gymnasijní maturitě, po roce se však vrátil do Písku. Ač rodem Pražan, nemohl bez Písku žít."

Je na první pohled zřejmé, že šlo skutečně jen o první náčrt, o zachycení myšlenek, které měl úvod obsahovat. V definitivní redakci by byl text jistě prošel nemalými změnami. Je ostatně známo, že první verze Mukařovského prací končily zpravidla v koši jako překonané dokumenty o postupném formulačním vyžívání myšlenky. To se týkalo vědeckých studií, nelze však pochybovat o tom, že

by na toto klíčové místo paměti byl autor kladl jistě podobně přísná měřítká. Mám však za to, že jde o text tak příznačný pro autorovo myšlení i pro dobu, v níž vznikl, že tato forma zveřejnění - nezveřejnění je přiměřená k dochování zajímavého dokumentu.

Za druhý fragment Mukařovského paměti, podobně nehotový, lze považovat stať, jejíž rukopis jsem od něho dostal 29. srpna 1973 při návštěvě v dobříšském sanatoriu:

"O Bogatyrevovi

Pjotr Grigorjevič Bogatyrev - jak o něm začít, o Petrovi? Tak jsme mu totiž říkali všichni, kdo jsme ho měli rádi, protože nám Čechům chybí smysl a paměť pro ruská patronymika. Byl znám dost, ba velmi široce, někteří mu také říkali prostě: Bogatyrev. O Bogatyrevovi v Československu - a právě v tehdejší Československu, k němuž pode jménem Podkarpatská Rus patřila i dnešní sovětská Zakarpatská Ukrajina, bylo by lze napsat celou, a patrně objemnou, knihu. Podkarpatská Rus se uplatnila v české literatuře a kultuře umělecké vůbec značně výrazně a plodně: Olbrachtovým Nikolou Šuhajem loupežníkem a Goletem v údolí, Vančurovým a Olbrachtovým filmem Marijka nevěrnice. Ve vědecké literatuře pak právě Bogatyrevovou knihou Actes et rites magiques de la Russie Subcarpathique. V této Podkarpatské Rusi sbíral Bogatyrev svůj materiál přímo z úst tamního lidu. Chodil po tamních vesnicích s košem přes rameno (takový koš mívali tehdy na břiše "Bosňáci",

kteří v něm nosili a prodávali všelijaké tretky) a v tom koši měl věci potřebné venkovanům, těžko však jim dostupné: nitě, svíčky atp. a tyto věci vyměňoval za folklórní vyprávění. Říkával prý lidem: "Ty víš, jak je nesnadné uživit se. Nu a já se živím tím, že prodávám, co mi vyprávíš." To byla řeč venkovanům srozumitelná (kromě toho měl Bogatyrevův fyzický vzhled typické vlastnosti venkovského člověka), i vyprávěli ochotně a ochotně odpovídali "svému člověku" na otázky po zvycích, obřadech, pověrách. Tak vznikla francouzsky vydaná kniha, která časem Bogatyreva proslavila. Událo se mi jednou při jakémisi vědeckém sjezdu v cizině hovořit s Lévy - Bruhlem, tehdejší hvězdou etnografické oblohy - a ten se při zmínce o Bogatyrevovi vyjádřil: "Je to nejnadanější ze všech mladých folkloristů celého světa." Většinu svého času - kromě toho, který trávil na badatelských cestách - trávil Bogatyrev v Praze (nepočítaje v to pobyty mimo Československo, zejména dvousemestrové přednáškové působení na universitě v Münsteru, které mu připravilo zklamání). Srostl s Československem, měl mnoho přátel, a upřímných, mezi československými vědci, napsal mnoho průkopnických studií o českém a slovenském folklóru, mezi nimi celou knihu o lidovém divadle českém a slovenském, přeložil do ruštiny Haškova Švejka, tehdy knihu ještě novou a některými přezíranou. Byl tedy Bogatyrev badatelská a kulturní osobnost mimořádného formátu. S mnoha českými i slovenskými badateli i zase básníky a umělci jej pojilo u-

144

přímé přátelství. A lze říci bez nadsázky, že dějiny české i slovenské kultury 20. století by bez zhodnocení Bogatyrevova působení nebyly úplné. V Praze nabyt doktorátu filosofie, stal se docentem bratislavské university. Úzký byl jeho vztah např. k profesoru slavistiky, folkloristickému badateli mezinárodního věhlasu, Jiřímu Polívkoví. Z Československa odešel, teprve když začala hrozit nacistická okupace, a po druhé světové válce se zas do Československa, aspoň na několik přednášek, vrátil.

Vědecký názor Bogatyrevův lze označit jako funkčně strukturální. Charakteristická pro tento jeho názor je např. studie Funkcie kroja na Moravskom Slovensku. V ní ukazuje, že lidový kroj tam, kde je opravdu živý, má celou řadu funkcí, např. obřadní, kmenovou atd. a že tyto funkce jsou ve vzájemných vztazích nadřaděnosti a podřaděnosti. Tyto vztahy však jsou dialektické, je mezi nimi stálé napětí. Dochází přitom i k takovým situacím, že některá zásadně důležitá funkce kroje, např. pohodlnost obleku pro nositelku (jde v tomto případě nejčastěji o oděv ženský) musí ustoupit jiné důležité ze stanoviska symbolického nebo jiného významového.

Tím, co jsem se zde pokusil o Bogatyrevovi říci, není ovšem jeho osobnost a osobitost zdaleka vystižena. K tomu by bylo zapotřebí celé knihy. Proto aspoň několik - zase nevyčerpávajících - poznámek o jeho lidské stránce, jak jsem měl možnost ji poznat. Především Bogatyrevova skromnost a přitom neohroženost. Jeho věrnost přátelům. Jeho

tiché a nenápadné hrdinství. Povrchnímu pozorovateli se Bogatyrev mohl zdát někdy až bázlíivě opatrný. Víím však o něm z bezpečného pramene, že v tehdejší Podkarpatské Rusi neváhal navštívovat dědiny postižené skvrnitým tyfem. Nedovedl se rozzlobit, míval jen dětinskou radost, povedli se mu nevinný žertík vůči příteli. Jednou si na mne přinesl dokonce barevné tužky a začal mi dokazovat nějakou chybu v pojímání rozsahu a obsahu jakéhosi pojmu. Když jsem řekl: "Ale Petře, vy mně uvádíte jako námitku můj vlastní výklad", rozesmál se šťastným, přímo dětským smíchem. Byl nesmírně milý, přímo něžný ve svých projevech. Řekl jsem, tuším, již, že nežil v nijakém přepychu, ba ani v dostatku. Byly celé měsíce, kdy žil o slanině a cukru, dvou potravinách, které pokládal za nejvýživnější. Část jeho příjmů tvořilo opisování korespondence mezi českými a ruskými spisovateli 19. století; tu korespondenci vyhrabal kdesi ve sklepích pražské Universitní knihovny. Posílal své opisy do Moskvy Bonč - Brujevičovi. Zajímal se o osudy Dušana Makovického, Slováka, který byl osobním lékařem L.N.Tolstého. Honoráře za takové práce ho také trochu pomáhaly žít, nebo spíš udržovat se těsně nad hladinou hladovění. Přitom však jeho pozornost vůči přátelům byla taková, že nikdy, když přišel na návštěvu, neopominul přijít s "podarkou", nějakou maličkostí, volenou však s něžnou oddaností. Zachoval jsem v paměti, jak jednou mé dcerce přinesl kaktus v květináči, maličkou hračku z pěnové gumy. Svou ženu Tamaru měl nesmírně rád. Přišla

s ním do Prahy jako úřednice sovětského vyslanectví, možná spíše on s ní. Po čase byla zavolána do Moskvy na jiné úřednické místo. Tehdy však už Bogatyrev byl plně zaujat svým zkoumáním folklóru tehdejší Podkarpatské Rusi i zájmem o *český a slovenský folklór, a tak v Československu zůstal*. Třeba dodat k docelení obrazu: při svém zdánlivě "mužickém" vzhledu byl Bogatyrev člověk nesmírně kultivovaný, žijící láskou k umění. Třebaže, jak řečeno, udržoval se vlastně většinu času jen těsně nad hladinou hladovění, navštěvoval pilně zejména koncerty a gramofonové desky s hudbou pilně posílal do Moskvy své Tamaře. Potom, po druhé světové válce, si v Moskvě koupil byt v několikapatrovém domě. Když mi jej ukazoval, řekl hrdě: "To jsem koupil za překlad Švejka." Byt byl ovšem nevelký a knihy v něm až ke stropu. Stávalo se (to mám od jeho žáků, kteří jej milovali), že některou knihu nemohl najít a tušil, že je až někde u stropu. V takových případech vzal triedr a knihu jím hledal. Když na to nestačil sám, zavolal paní Tamaru a oba dalekohledem hledali, až knihu našli. A teď by měly přijít na řadu anekdoty, kterých jsem za styku s Petrem zažil sám spoustu. A co jich jsem se dověděl od jiných! Bylť Bogatyrev klasický obraz roztržitého učenice z doby, kdy ještě žili a troufali si bezprostředně se projevovat vědečtí podivíni. Byla by takových anekdot spousta a stačily by na celou knihu. Měly by však smysl? Spíš by zatemnily než objasnily obraz velkého učenice. Myslím, že v této chvíli je nejlepší a jedině vhodné umlknout."

Posluchači Mukařovského příležitostných vzpomínkových vyprávění jistě postřehnou rozdíl mezi vypravěčskou spontánností a živou bezprostředností jeho orálního výrazu, u vědce jeho typu až nečekanou, a psanou podobou paměti. Paměti jistě neměly být volným sledem vzpomínkových improvizací, jak jsme některé z nich poznali z rozprávění pana profesora ve chvílích přátelské pohody. U každého pisatele je převod orálního projevu do psané podoby nezbytně provázen zásahem do stylové roviny a zpravidla i do způsobu myšlení. Tím spíš tomu tak bylo u Mukařovského, znalce stylové problematiky mluveného i psaného jazyka, který si byl vždy vědom závažnosti a závaznosti psaného slova. I ve svých vzpomínkách přesně rozlišoval mezi funkcemi obou druhů projevu a nehodlal je zaměňovat ani funkčně rozpracovat jejich mísení, neboť nevytvářel uměleckou prózu. Doklad nad jiné výmluvný: drobné historky o profesoru Petru Bogatyrevovi, před nimiž se v psané vzpomínce zastavil, patřily k nejpůsobivějším složkám jeho vzpomínek vyprávěných, byly takřka součástí jeho vypravěčského repertoáru. Jak naznačuje náčrt úvodu, hodlal pan profesor své paměti koncipovat jako celistvé dílo, organizované jednotlivými poznávacím záměrem natolik náročným, že to přímo vylučovalo polohu zábavného rozvzpomínání na jednotlivosti, jakkoli příznačné. Ani ve svých zamýšlených pamětech se nechtěl a patrně ani nedovedl omezovat na malé cíle.

Jan Mukařovský nestačil už tento svůj poslední projekt realizovat. V úloze pamětníka nám tedy vytane na mys-

Posluchači Mukařovského příležitostných vzpomínkových vyprávění jistě postřehnou rozdíl mezi vypravěčskou spontánností a živou bezprostředností jeho orálního výrazu, u vědce jeho typu až nečekanou, a psanou podobou paměti. Paměti jistě neměly být volným sledem vzpomínkových improvizací, jak jsme některé z nich poznali z rozprávění pana profesora ve chvílích přátelské pohody. U každého pisatele je převod orálního projevu do psané podoby nezbytně provázen zásahem do stylové roviny a zpravidla i do způsobu myšlení. *Tím spíš tomu tak bylo u Mukařovského,* znalce stylové problematiky mluveného i psaného jazyka, který si byl vždy vědom závažnosti a závaznosti psaného slova. I ve svých vzpomínkách přesně rozlišoval mezi funkcemi obou druhů projevu a nehodlal je zaměňovat ani funkčně rozpracovat jejich mísení, neboť nevytvářel uměleckou prózu. Doklad nad jiné výmluvný: drobné historky o profesoru Petru Bogatyrevovi, před nimiž se v psané vzpomínce zastavil, patřily k nejpůvabnějším složkám jeho vzpomínek vyprávěných, byly takřka součástí jeho vypravěčského repertoáru. Jak naznačuje náčrt úvodu, hodlal pan profesor své paměti koncipovat jako celistvé dílo, organizované jednotícím poznávacím záměrem natolik náročným, že to přímo vylučovalo polohu zábavného rozvzpomínání na jednotlivosti, jakkoli příznačné. Ani ve svých zamýšlených pamětech se nechtěl a patrně ani nedovedl omezovat na malé cíle.

Jan Mukařovský nestačil už tento svůj poslední projekt realizovat. V úloze pamětníka nám tedy vytane na mys-

li vždy jen jako vypravěč, obracející se - řečeno s klasi-
kem - "to the happy few".

J a r o s l a v K o l á r

Na ten rodokmen upozornil Vladimír Holan sám. V poznámce
stísněně hned v prvním vydání básně u Borového 1965 čte:
"Jednot k básni Tereška Planetová dala mi skvělá črta Leo-
da Janáčka Moja dävče z Tater." V dalším vydání básně se
pak dokonce v poznámce Janáčková črta cituje /z Lidových
listů 1. dubna 1927/. Skladatelova vspomínková miniatura,
nepokorní kritická postřehem a ironická nachlédem, oba-
vuje poturhodné svědectví o tom, jakými cestami se básník
k dílu /nejednou prohlášenému za ošly dílo prohrý svého
věku/ zachraňuje před zapomenutím, o tom, jakým podivuhod-
ným zprostředkováním vstupují nenaděje a nešťastná neal pra-
vdy nových básnických činů.

Janáčková črta, jak napovídá už její nápis, obsahuje
příměsíci na Hájkovu básnickou povídku Dävče z Tater.
Skladatel v ní bilancuje zkušenost studenta, který se s Há-
jkovu povídkou v rukou a v myslí samiloval za přádnímového
pohybu na Písadku do dävčete z Vnorov a jako posla svých ne-
vylovených citů použil Hájkovy básně. Když se pak po letech
roku 1926 do místa svého raného zkoušení vrátil, "již ve
Vnorovách nikdy nepamatoval na Bätu Garaskovou".

Počínaje názvem a pak celou polohou skratkovitého pro-
sádkového vypravování je Janáčková črta polemickou konfronta-
cí s Hájkovou básní. V jednom místě se to formuluje apřina: